

hláská

ročník XXVI, 2015, č. 4

**Sídlo rytíře Kryštofa z Týna – hrad Starý Hrozňatov
na počátku 16. století***Jan Boukal*

Zámek Starý Hrozňatov (okr. Cheb) tvoří zdaleka viditelnou dominantu Chebska. Původně byl tento zámek hradem, o čemž dodnes svědčí jeho výšinná poloha, románská věž zakončená cimbuřím a některé z vnitřních konstrukcí, které však běžný návštěvník tohoto místa nespatří, neboť zámek je soukromým majetkem. Dějiny tohoto sídla byly již zpracovány mnohokrát.¹⁾ O to více překvapí, jak málo pozornosti dosavadní bádání věnovalo jednomu z vlastníků někdejšího hradu, z jehož pozůstalosti se nám zachoval pramen zcela jedinečné povahy. Tímto pramenem je vlastní životopis rytíře Kryštofa z Týna, který sepsal roku 1516 a jenž mimo jiné přináší i drobné zprávy o jeho sídle.²⁾

Když rytíř Kryštof z Týna hrozňatovský hrad koupil, měl za sebou již poměrně dlouhou a úspěšnou kariéru. Narodil se roku 1453 na tvrzi v Týně u Sokolova (dnes součást obce Lomnice). Ve věku 18 let byl vyslán svým otcem Hildebrantem na cestu do světa s jedním zlatým. Zpočátku směřovaly jeho kroky do Řezna, odkud se dále plavil po Dunaji do Vídně. Zde se setkal s vlivným příbuzným, který mu pomohl získat službu na hradě Gurkfeld v Kraňsku (dnes Krško, Slovinsko) a poté na hradě Friedau ve Štýrsku (Ormož, rovněž Slovinsko). Záhy se Kryštof z Týna ocitnul v armádě římského krále Fridricha III., který tehdy válčil s Matyášem Korvínem. Kryštof z Týna sloužil ve vojsku pod velením českého hejtmána Václava Vlčka z Čenova. Kryštofův vliv v alpských zemích neustále vzrůstal a na počátku 80. let 15. století byl dokonce jmenován králem Fridrichem správcem jeho hradů v Istrii. Za vrchol Kryštofovy kariéry lze považovat jeho jmenování do úřadu místodržícího („zemského správce“) v Kraňsku. Jakožto místodržící byl pověřován římským králem různými důležitými úkoly, např. jednáním s italskými městy či ztrestáním odbojného rytíře Erazima Jamského čili Luegera, jehož Predjamský hrad Kryštof obléhal se „třemi velkými puškami“ a dobyl jej.³⁾

Ještě za života Fridricha III. Kryštof Kraňsko opustil. Roku 1489 jej nacházíme ve společnosti jeho otce, který tehdy prodával svůj statek Wundreb (Odrava). V 90. letech 15. století a na počátku 16. století se Kryštof živil službou různým pánům. Sloužil waldsaskému klášteru, poté králi

Vladislavovi jako tlumočník a delegát a coby válečný kondotiér verboval vojáky, kteří se účastnili landshutské války. Od devadesátých let 15. století až do koupě Hrozňatova se Kryštof z Týna psal dle Schönfichtu, přičemž není jasné, o který Schönficht se jedná.⁴⁾

Roku 1506 přikoupil rytíř Kryštof ke svým dosavadním majetkům hrad Starý Hrozňatov blízko Chebu od bratrů Lorenze a Albrechta Frankengrünerů. Tento hrad se pak stal rodovým sídlem rytířů z Týna na více než sto let. V chebském archivu je dodnes zachován opis kupní smlouvy z roku 1599.⁵⁾ Dva roky po koupi hradu vystavěl Kryštof

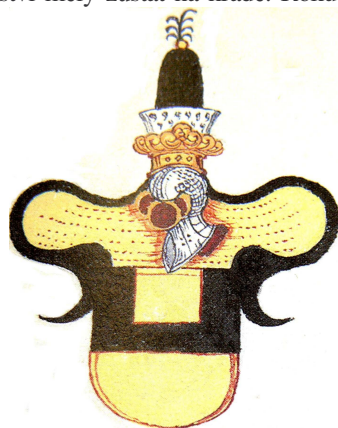

Zámek/hrad Starý Hrozňatov, stav po rekonstrukci (foto autor květen 2013).

na hradě pekárnu a nechal zastřešit hradní ochozy. V blízkosti hradu vznikl rovněž nový kravín z cihel, zastřešený doškovou krytinou. Někdy před rokem 1508 vznikl v Hrozňatově pravděpodobně kostel či kaple, neboť je nám známo z Kryštofova ustanovení, že hrozňatovský kněz tehdy sloužil mši za zesnulého komtura chebské komendy řádu německých rytířů. Snad se mohlo v případě tamního svatostánku jednat o předchůdce mladšího zámeckého kostela. Jelikož nebylo v potocích na hrozňatovském panství mnoho ryb, Kryštof z Týna pojal úmysl do těchto potoků nějaké ryby vysadit. V hornofalckém Poppenreuthu zakoupil pstruhy, které vypustil do Mohelského potoka pod svým hradem. Měl však problémy s přívodem většího množství vody do potoka pomocí potrubí, neboť voda jím netekla tam, kam měla a stálo jej mnoho námahy, než se mu podařilo tento problém vyřešit.⁶⁾ Špatně tekoucí potrubí však nebylo ničím ve srovnání s tím, co již brzy na Kryštofa z Týna čekalo.

Cheb a jeho okolí ohrožoval na počátku 16. století svými nájezdy zemský škůdce Jiří Cedvic. Ten útočil nejen na chebské měšťany, ale též na mnohé ze svých šlechtických sousedů, kteří s Chebskými spolupracovali. Cedvicovi spojenci Kryštofa koncem listopadu roku 1508 zajali a uvěznilí jej na svém hradě nedaleko Kronachu. Kryštofovi se však jedné noci podařilo přemoci svého hlídače a oknem vyskočit ven. Celou noc běžel spoře oděný zimní krajinou, dokud nedorazil do Kronachu, kde potkal své někdejší pány, kteří mu pomohli, a on se tak mohl vrátit domů. Obléhání Cedvicova hradu v Libě Chebskými se však Kryštof nejspíš nezúčastnil, byť se s tímto tvrzením v literatuře setkáváme. Na přelomu let 1509 a 1510 se Kryštof objevil v Praze, kde se tehdy jednalo o obnovení lenního závazku některých hornofalckých hradů a měst k České koruně. Kryštof byl jednou z klíčových postav těchto jednání a dokonce byl králem Vladislavem Jagellonským pasován na rytíře.⁷⁾

Roku 1510 začal Kryštof hrozňatovský hrad vybavovat nábytkem. Nechal si vyrobit dvě skříně a v následujícím roce pak ještě jednu čtverhrannou skříň, jejíž tvůrce Jorga a Passnera ve svém životopise za jejich dílo pochválil. Kromě toho si tehdy pořídil ještě jednu malou skříňku. K hradu patřily rozsáhlé pozemky, pokryté lesy a poli. Dle Kryštofova doporučení měli jeho dědicové dávat obilí knězi jako obročí, zatímco kuřata, syry, vejčeka a další jiné komodity z hrozňatovského panství měly zůstat na hradě. Roku 1514 nechal Kryštof z Týna postavit malý domek pro hrozňatovského kněze blízko poplužního dvora. Následně přikázal, aby byl v domku vyhlouben sklep. Tento domek byl dokončen o dva roky později.⁸⁾ Mezitím přišla v červenci 1515 povodeň a odnesla s sebou několik domů. Přímou v Hrozňatově si voda vzala tři domky, které pak nechal Kryštof znovu postavit, neboť mu na jeho poddaných

Erb rodu rytířů z Týna z tzv. dírenského erbovníku (barvy: štít zlatý, znamení na něm a klenot černý, pokrývadla černožlatá).

záleželo.⁹⁾ Někdy krátce poté si místní mlynář vystavěl nový mlýn, jehož náhon vedl skrze panské pozemky. Kryštof tedy s mlynářem sepsal smlouvu, dle které měly ryby z náhonu navždy patřit hrozňatovské vrchnosti a nikoliv mlynářovi a jeho dědicům.¹⁰⁾ Na samém sklonku svého života nechal rytíř Kryštof nově vystavět velkou komnatu hrozňatovského hradu z nových cihel, zatímco v křídle hradu nad kuchyní využil během stavebních úprav starých cihel. Podlahy v komnatě nad velkou komnatou a v komnatě ještě o patro výše „až u komínu“ nahradil novými.¹¹⁾ Bohužel je prakticky nemožné tyto zajímavé zprávy propojit s konkrétní terénní situací.¹²⁾

Kryštof z Týna byl dobrotivým pánem svých poddaných, kteří se živili převážně zemědělstvím, těžbou dříví a rašeliny a rybolovem. Dokonce mu nevadilo, když si jeho lidé postavili své včelí úly přímo v hradním příkopu. Samotný Kryštof měl v hradním příkopě vysazeny tři hrušně, které zde vysadil ihned poté, co hrad koupil.¹³⁾ Roku 1516 se rozhodl, že pro své potomky sepiše paměti, aby věděli, že svých majetků nabyli poctivou službou.¹⁴⁾ Kryštofův spisek jim měl sloužit rovněž jako jakási hospodářská instrukce, neboť obsahuje informace o dávkách z různých vsí v okolí hradu. Jedná se o zcela unikátní pramen pro poznání života v pozdním středověku. Přesto byl tento pramen českými historiky dosud spíše opomíjen. Kryštofovo panství po jeho smrti příliš neprosperovalo a jeho pravnukové pak byli z důvodu finanční nouze roku 1605 donuceni panství prodat. Nedlouho poté rod rytířů z Týna vymřel po meči.

Poznámky: 1) Přehled literatury o Starém Hrozňatově viz Karel, T. – Knoll, V. – Krčmář, L.: Panská sídla západních Čech – Karlovarsko. České Budějovice 2009, s. 155-156. Podrobně o dějinách a stavebním vývoji viz Anderle, J. – Knoll, V.: Dějiny a stavební vývoj hradu, zámku a zámeckého kostela ve Starém Hrozňatově (Kinsbergu), Průzkumy památek XVI/2009, č. 1, s. 17-44. 2) O Kryštofovi z Týna existuje poměrně značné množství literatury, ale i přesto není tato zajímavá postava v Čechách příliš známá. Informace o něm lze čerpat např. z těchto prací: Wolf, J.: Eine Selbstbiographie aus dem Anfange des 16. Jahrhunderts, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 2/1863, s. 67-73; Jánský, J.: Z dob králů dvojho lidu a loupeživých rytířů. Praha 1993, s. 37-51; Bláhová, M.: Obnovení lenního svazku šestnácti měst a hradů v Horní Falci k České koruně na podzim roku 1509. Osobní vzpomínky diplomata a tlumočníka. In: Mikulec, J. – Polívka, M. (ed.): Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka I. Praha 2007, s. 133-136; Boukal, J.: Rytíř Kryštof z Týna. Válečník a diplomat pozdního středověku. Nepublikovaný rukopis bakalářské práce obhájené na FF UK. Praha 2013. Zde podrobné citace; Boukal, J.: Rytíř Kryštof z Týna – život válečníka a diplomata na sklonku středověku, Sokolovsko 4/2013, č. 3, s. 15-17. Kryštofův text byl částečně edičně vydán: Wolf, A. (ed.): Die Selbstbiographie Christoph von Thein. 1453-1516. In: Archiv für österreichische Geschichte 53. Wien 1875, s. 105-123. Rukopis je dochován v opise z konce 16. stol. a uložen v Státním oblastním archivu (dále SOA) Cheb, fond I, karton 393, fascikl 528, A2293/44. 3) Podrobně Boukal, J.: Rytíř Kryštof z Týna. Válečník a diplomat pozdního středověku. Nepublikovaný rukopis bakalářské práce obhájené na FF UK. Praha 2013, s. 15-21. 4) Citace v pozn. 3, s. 21-25. O prodeji Wundrebu viz Staatsarchiv Bamberg, fond Waldsassen Urkunden,

signatura 873. Dostupné online na stránkách: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/> 873/ charter [2. 6. 2015]. V případě Schönfichtu se může se jednat o Schönficht u Tirschenreutu nebo dnes již neexistující Smrkovec ve Slavkovském lese. **5)** SOA Cheb, fond 1, karta 393, fascikl 528, A 2293/ 3 (4). **6)** Poslední cit. v pozn. 2, s. 115, v rukopise s. 46-47; citace v pozn. 3, s. 43. Srovnej dílo citované jako druhé v pozn. 1, s. 25. **7)** Podrobně Siegl, K.: Die Fehde Egers mit Ritter Jorg von Zedwitz auf Liebenstein. In: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 55. Prag 1917, s. 1-98; K dějinám hradu Libá a rodu Cedviců Knoll, V. – Úlovec, J.: Historie hradu a zámku Liebenstein v Libě. In: Castellologica bohemia 12. Praha 2010, s. 255-291.

O Kryštofově útěku viz dílo cit. jako druhé v pozn. 2, s. 40-43. O jeho aktivitách v Praze viz třetí cit. v pozn. 2, s. 133-136. **8)** Poslední cit. v pozn. 2, s. 121, v rukopise s. 62-63. **9)** Poslední cit. v pozn. 2, s. 121, v rukopise s. 64. **10)** Poslední cit. v pozn. 2, s. 123, v rukopise s. 68-70. **11)** Poslední cit. v pozn. 2, s. 121, v rukopise s. 64. **12)** Nejedná se o ojedinělou situaci, viz Gabriel, F. – Kursová, L.: Informace historických pramenů o středověkých sídlech a problémy s jejich interpretací, Časopis Společnosti přátel starožitností 3/2011, s. 134. Podoba hrožňatovského hradu v pozdním středověku je obtížně rekonstruovatelná. Viz druhá cit. v pozn. 1, s. 32. **13)** Citace v pozn. 3, s. 39-43. **14)** Krátce po sepsání svého spisku Kryštof nejspíše zemřel. Panství po něm zdědili synové Kryštof II. a Linhart.

Tyrolské klauzy

Petr Mikota

Tyrolsko je hornatá země. Horské hřbety ohraničují jednotlivá údolí, která tak představují jednotlivé kraje. Dolinami a průsmyky vedly již od starověku udržované obchodní cesty. Na mnoha místech se údolí zužují do skalních soutěsek. V těchto místech byly budovány ve středověku silniční uzávěry, nazývané klauzy (z latinského claudere – uzavřít).¹⁾ Využívaly se zpravidla k výběru cla. Údolí bylo přehrazeno zdí, do níž byl vložen opevněný objekt se dvěma branami a dalšími pomocnými stavbami. Mezi branami probíhalo celní odbavení.

Tato zajímavá opevnění nemají v našich zemích obdobu. Ať je to hrad, město, opevněný kostel či vojenská pevnost, to vše mělo kolem sebe uzavřenou hradbu. Základem klauzy je naproti tomu jen jeden úsek hradby, který se přimyká na obou koncích ke strmému svahu nebo k vodnímu toku. V blízkosti klauzy byly někdy stavěny další pevnosti. Ty byly určeny k obraně před nepřátelskou armádou, zatímco klauza měla jako hlavní účel výběr cla a odolná byla jen proti menším skupinám útočníků. Tyrolská kastelologie proto zavádí pro tento typ opevnění samostatnou kategorii.²⁾

Celní organizace

Výběr cla byl právem panovníka, který zpravidla toto právo pronajímal. Kromě cla se vybíralo mýto, které sloužilo k údržbě silnic, mostů či brodů. V praxi se oba poplatky často zaměňovaly. Existovalo mnoho výjimek, řada měst či klášterů získalo různá privilegia a úlevy. Výběřci mýta si někdy počínali svévolně a obohacovali se na úkor panovníka. To vše snižovalo výnos cla pro stát.

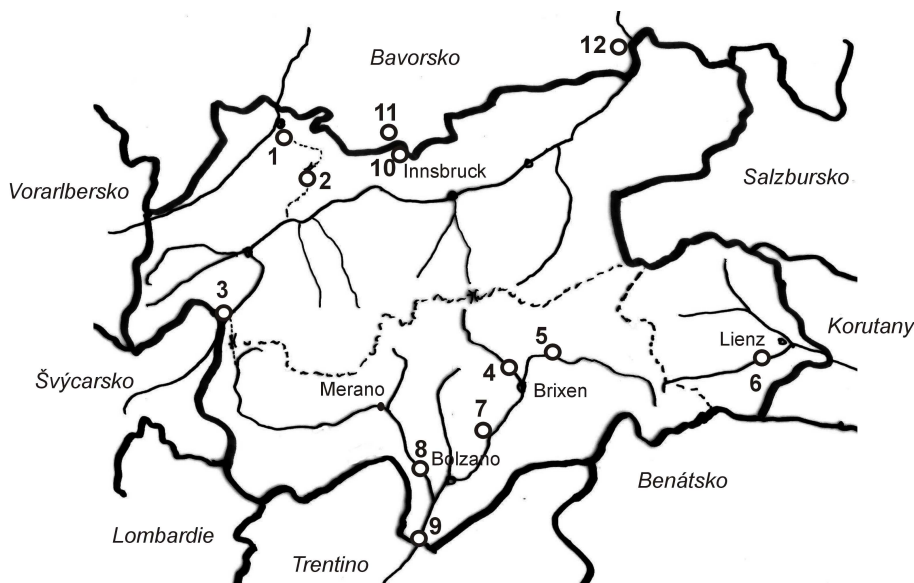
Chaotické středověké poměry se začaly měnit až za vlády Ferdinanda I. v roce 1528, kdy byl vydán první moderní celní sazebník. Celní organizace byla dobudována počátkem 17. století. V roce 1775 byly v rámci monarchie zrušeny

některé celní hranice a vytvořeno jednotné celní území zahrnující tyto země: Čechy, Morava, Slezsko, Rakousy, Štýrsko, Korutany, Krajina, Gorice a Dalmácie. Výjimku měly stále ještě Cheb a Plzeň (jejich zvýhodněné postavení mělo kořeny již ve středověku³⁾). Roku 1784 byla připojena Halič a zrušeny výsady Chebu a Plzně. V roce 1825 byly konečně odstraněny celní hranice s Tyrolskem a Vorarlberskem.⁴⁾ Teprve potom se staly tyrolské klauzy zbytečné a byly opuštěny nebo použity k jiným účelům.

Klauzy

Následující výčet vychází z citovaných pramenů a dalších zdrojů na internetu, doplněných autorem podle informací získaných na místě.

Altfinstermünz. Za obcí Pfunds v místě, kde opouští stezka údolí Innu a stoupá k průsmyku Reschenpass, byl již v době římské postaven most. Ten byl ve středověku doplněn řadou pevnostních budov, až vznikla kompaktní stavba celnice opírající se na jedné straně o strmou skalní stěnu a na druhé straně o prudký tok řeky. Současnou

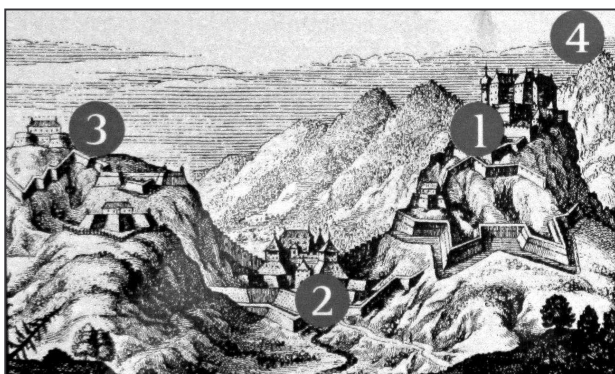
Území historického Tyrolska s vyznačením klauz. Čárkovaně dnešní státní hranice mezi Rakouskem a Itálií. 1 – Ehrenberger Klause, 2 – Fernstein, 3 – Altfinstermünz, 4 – Brixener Klause, 5 – Mühlbacher Klause, 6 – Lienzer Klause, 7 – Kolman, 8 – Terlan, 9 – Salurn, 10 – Porta Claudia, 11 – Leutascher Schanze, 12 – Kufstein.

Altfinstermünz, jižní brána klauzy, vlevo vede hradba přimykající se ke skalní stěně (foto P. Mikota 2013)

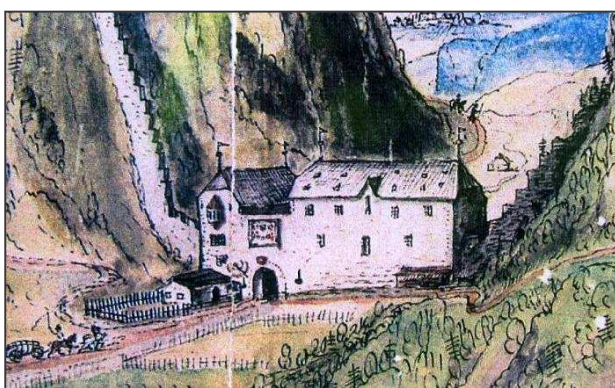
Lienzer Klause (<http://www.panoramio.com/photo/408496>, [6.9.2015]).

Pevnosti na obranu Ehrnbergské soutěsky. 1 – hrad, 2 – klauza, 3 – Fort Claudia, 4 – Schlosskopf (informační tabule u objektu).

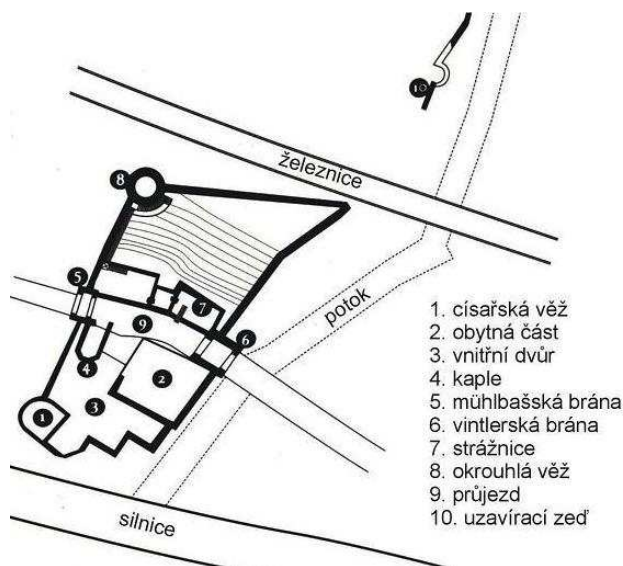
Mühlbacher Klause (foto P. Mikota 2010).

Podoba Ehrnberské klauzy v r. 1606 (informační tabule u objektu).

stavbu začal budovat roku 1473 vévoda Zikmund. Na pravém břehu stojí průjezdní opevněný dvůr (klauza), uprostřed Innu mostní věž se zachovaným cimbuřím a tzv. smolným nosem, odkud se mohla lít vroucí smůla na nezvané hosty. Klauza je volně průchodná, v části budov je muzeum. Stavba je v majetku spolku, který ji opravuje a postupně doplňuje interiéry dobovým vybavením.

Brixener Klause. Severně od Brixenu na stezce od Brenerského průsmyku byla na přelomu 12. a 13. století postavena klauza opevněná hradbou. Byla mnohokrát centrem válečných útoků. Po roce 1803 byla opuštěna. V blízkosti

Mühlbacher Klause – půdorys (informační tabule u objektu).

byla postavena v letech 1833-1839 mohutná vojenská pevnost Franzenfeste.

Ehrenberg. Historická cesta Via Claudia jdoucí údolím Lechu z Bavorska na jih, opouští v městě Reute tok řeky a prochází úzkým průsmykem do doliny Loisachu. V těchto místech bylo postupně vybudováno několik opevnění: roku 1293 hrad, v letech 1317-1480 klauza, v letech 1607-1609 doplněná o bastiony, roku 1645 pevnost Claudia, roku 1741 pevnost Schlosskopf na protějším

kopci. Dnes je v klauze expozice Burgenwelt věnovaná hradům a životu na nich.

Fernstein. Z průsmyku Fernpass (1210 m n. m.) klesá cesta prudce k jezeru Fernsee. Zde přímo na cestě byl ve 14. století postaven hrad Fernstein, který plnil rovněž funkci klauzy. Obchodní cesta prochází dvěma branami s celním prostorem mezi nimi. Nad tím se potom tyčí zřícenina hradu. Vévodové si v 15. století postavili na ostrůvku v jezeře pohodlný lovecký zámek, aby nebyli rušeni provozem na silnici. Hradu potom zůstala jen funkce celnice. V okolí jsou na staré cestě dochovány vyjeté stopy po kolech formanských vozů a opěrné zdi staré stezky. V klauze je dnes přepychový hotel.

Kollman. Celnice na brenerské silnici nedaleko od města Klause. Postavena byla roku 1483 a fungovala do roku 1829. Je dobře zachovaná, včetně malovaného červenobílého kvádrování na fasádě.

Lienzer Klause. Na druhém konci Pustertalu, již v údolí řeky Dráva nedaleko od Lienzu stojí velmi dobře zachovaná Lienzer Klause. Nachází se na levém břehu řeky nad současnou silnicí a to jí zachránilo před poškozením. Původní středověká část byla později doplněna bastiony.

Mülbacher Klause. Na významné komunikaci spojující dolinu Pustertal s údolím Eisacku byla klauza postavena v letech 1464–1487 za vévody Zikmunda. Stavba byla za války s Francouzi v roce 1809 poškozena, ale její střední část s branami a celnicí je stále dobře zachovaná. Postranní zdi vedoucí ke svahu hor a na druhé straně k řece byly poškozeny výstavbou železnice a silnice.

Klause von Terlan. Leží na Via Claudii v údolí Etsch v místě, kde se dolina zužuje pod hradem Neuhaus. Postavena byla v roce 1288. Dnes jsou zachovány jen malé zbytky.

Srovnání se situací v Čechách

Na našem území byly rovněž stavěny stanice k výběru cla a mýta. Svědčí o tom místní a pomístní názvy typu Mýto. Kupodivu jich není mnoho. Vzhledem ke konfiguraci terénu se u nás nedochovaly podobně řešené silniční uzávěry – klauzy – jako v alpských zemích. Výjimkou mohou být oblasti pískovcových skal, kde je terén pro taková opevnění vhodný. Zde také nalezneme dobrý příklad v opevnění Karlsfriedu na pomezí Čech a Lužice, kudy procházela Žitavská stezka. Byl postaven roku 1357. Kromě skalního hrádku je zde dosud patrná opevněná linie přehrazující údolí pod hradem. Jednoduchý val s příkopem je na protilehlé straně od hradu zakončen obdélným objektem. Uvádí se, že na severozápadě přiléhá k úpatí hradního ostrohu ohrazený celní dvůr se dvěma branami, jimiž procházela obchodní cesta. Zbytek údolí mezi dvorem a úpatím Heidebergu přehrazoval asi 300 m dlouhý val s příkopem, který nutil obchodníky projet celním dvorem a zaplatit v něm clo.⁵⁾

Lze předpokládat, že i ostatní celnice byly vybaveny různě propracovaným systémem zábran, které nutily kupce projíždět mýtním místem. Zde je tedy možnost dalšího výzkumu. Podobný typ liniového přehrazení údolí nacházíme i u horních měst jako je Jáchymov nebo Krupka. Zde se však nejednalo o jednoúčelovou celnici, ale o součást městského opevnění.⁶⁾

Poznámky: 1) V němčině se tyto stavby nazývají rovněž Talspere Burg, ve Švýcarsku Letzi. 2) Südtiroler Burgenkarte, Bozen 1995. 3) Zlatá bula císaře Zikmunda z 19. 9. 1434. 4) Kolektiv: Celnictví v Československu. Praha 1982. 5) <http://www.luzicke-hory.cz/mista/index.php?pg=zmkarle> [20. 5. 2015]. 6) Karel, T.: Opevnění horních měst. In: Proměny montánní krajiny. Loket 2013.

Zvířetice v běhu času

Martin Vaistauer

Gotický hrad nad stejnojmennou vsí Zvířetice (okr. Mladá Boleslav) byl založen ve druhé polovině 13. století členem rodu Markvarticů. Prvním známým držitelem byl Zdislav z Lemberka, užívající od roku 1287 přídomku „ze Zvířetic“. Hrad, chráněný ze tří stran vysokým břehem a hlubokými koryty, měl zhruba obdélníkový půdorys a dvě věže; severní, asi 9,5 m v průměru, strážila vstup do hradu, nástavbou v 16. století dostala další patro; druhá věž stála v protilehlém nároží (průměr necelých 9 m). Obytná křídla byla u obvodových zdí hradu. V 16. století byl hrad přestavěn na renesanční zámek; byl obydlen do roku 1720, kdy po zásahu blesku vyhořel a časem pak zpustl.

Rozsáhlé zříceniny zvířetického hradu a zámku (271 m n. m.) změnily nedávno svého majitele (tímto je aktuálně nedaleké město Bakov nad Jizerou). Starobylé sídlo dávných mocných pojizerských pánů se tak probouzí po letech dřimoty do další etapy své dlouhé existence. Tento článek chce přiblížit něco málo z již relativně rozsáhlého objemu rekonstrukčních prací, které zdejší jedinečné zříceniny promyšleně zachraňují pro další a další generace nadšených obdivovatelů. Vřelý dík všem, kterým není osud zdejšího starého šlechtického sídla lhostejný.

Osobně mám ke zdejšímu „hrado-zámku“ vřelý vztah již od raného dětství. V 80. letech minulého století jezdili jsme na zdejší zříceninu na letní tábory, které se konaly

v rámci tehdejšího hnutí Brontosaurus. Jedinečné Zvířetice se v té době staly další mojí doživotní srdcovou záležitostí. Zdejší záchranné práce proto sleduji s nebývalým zaujetím, a jsem moc rád za každý znovu usazený kámen do zdejších starobylých zdí.

Srovnání první: (pohled na zvířetickou věž od studny). Oba snímky staré zvířetické věže od sebe dělí propast dlouhých osmnácti čínorodých měsíců. Jak je na první pohled zřejmé, došlo k výměně více než 70 roků starého přístupového schodiště, které spojuje nádvoří hradu s výše umístěným vstupem do mohutné zvířetické věže. Nové schodiště plně respektuje ducha původní prvorepublikové přístupové komunikace. Jako hlavní nosný prvek posloužily opětovně kolejnice, dřevěné konstrukce (schůdky a chodníčky) jsou z poctivě natřeného zdravého dřeva, bezpečí návštěvníků pak zajišťuje nové vkusné kované zábradlí (původní zábradlíčko bylo zhotoveno pouze ze slabých trubek). Pozorné oko zaznamená i čerstvě vyspravenou kavernu v pískovcovém zdivu paty zvířetické věže.

Srovnání druhé: (zvířetická věž – první stupínky přístupového schodiště). Jak je z porovnání obou snímků patrné, prošly první čtyři kamenné stupně očištěním, vyspravením a zpevněním (na maltu). Navazující strmé dřevěné schůdky (patrně nejméně pohodlná část

Pohled na zvířetickou věž od studny (vlevo říjen 2013, vpravo duben 2015).

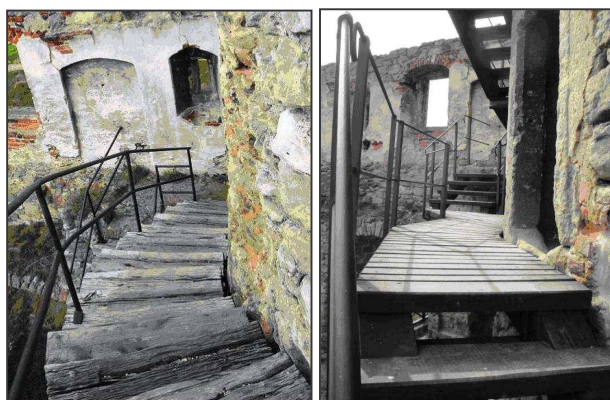
původního schodiště) byly nahrazeny významně schůdnější konstrukcí. Jak je ze snímku patrné, zvýšil se zde počet dřevěných schůdků (původně měl tento díl stupňů osm, nyní je jich deset). Za pozornost stojí také zábradlí, které je nejen pevnější, ale i umělecky mnohem lépe zpracované. I nezkušený pozorovatel navíc zaznamená některá drobná vyspravení (taktéž již na maltu) zdiva prastaré zvířetické věže. Při výstupu na vyhlídku zvířetické věže napočítáte nově celkem 110 rozličných schodů, schůdků a stupínků.

Zvířetická věž – první stupně přístupového schodiště. (vlevo říjen 2013, vpravo duben 2015).

Srovnání třetí: (zvířetická věž – přístupová komunikace). Uvedené dva snímky nezachycují, bohužel, autentické místo. Zaznamenávají však dva navazující úseky jednoho a téhož schodiště, které spojuje nádvoří hradu s výše položeným vstupem do nitra věže. Jak je patrné, je povrch přístupové komunikace pohodlnější – a tím i bezpečnější. Nepatrně širší je též odpočívadlo, které je umístěno nad hradní přístupovou brankou pro pěší.

Srovnání čtvrté: (Zvířetice – pohled z věže na přístupovou lávku). Pohled z výšin zvířetické věže na současný vstup do hradu zachycuje změnu uplynulých měsíců snad nejmarkantnější. Místo vedle letité úzké lávky pro pěší zaujal nový pevný dřevěný most. Širokou branou pro vozy tak znovu mohou projíždět (po cca 300 let trvajících

Zvířetická věž – přístupové schodiště (vlevo říjen 2013, vpravo duben 2015).

Zvířetice – pohled z věže na přístupovou lávku (nahore říjen 2013, dole duben 2015).

„výluce“) rozličné dopravní prostředky. V rámci pečlivé rekonstrukce došlo též k opravě původního masivního obdélníkového opěrného pilíře přemostění a k následnému návozu drobného kamene k okrajům nového mostu. Osobně tento počín vítám s otevřenou náručí. Stále mám totiž v živé paměti nemilou příhodu, jíž jsme byli relativně nedávno přímými svědky. Jednoho letního deštivého dne (tuším, že roku 2003) zde došlo k poměrně kuriózní nehodě. Lávku se v ten den odhodlal překonat jezdec na koni. Bohužel, na vlhkém dřevěném povrchu se koni smekla kopyta. Kůň tak nakonec zůstal ležet na břiše na úzké lávce, s nohama třícíma pod zábradlím nad příkopem. Nečekaně uvězněnému koníkovi na svobodu museli nakonec pomoci až hasiči. Zle vyhlížející nehoda nakonec skončila pouze několika odřeninami.

Další zvířetické novinky: Další fotografie je uvedena již bez navazujících komparačních snímků. Četné roky bylo zadní čelo jedné z dochovaných komůrek starého paláce dočasně „vyztuženo“ starými lešenářskými trubkami, které dlouhodobě vzdorovaly značnému tlaku balvanů ze zříceného zdiva. Síly přirozeného rozpadu a rozkladu jsou však stále v činnosti. Bohužel, i na zvířetickém hradě tak nedávno došlo k další z dílčích destrukcí a zříceného zdivo se provalilo dovnitř.

Zvířetice, starý palác – destrukce provizorní výztuže (duben 2015).

Při pohledu z výšin velké věže vidíme současnou přístupovou turistickou komunikaci pro pěší (původní

komunikace do zvřetického hradu a zámku běžela k jeho branám v trochu odlišné stopě). Úzká klikatící se pěšina (vyšlapaná v jílovitém podkladu) sice míří k hradní brance téměř nejkratším směrem, tato „vymoženost“ je však vykoupena strmým závěrečným stoupáním. V čase, kdy je kluzký povrch pěšinky poznamenán padající vodou, ocení turista – a to více než kdy jindy – přítomnost pevné zábrany. Tato byla vztyčena na místě původního letitého dřevěného zábradlí.

Novinkou zvřetického hradu je též nová naučná stezka. Tato má svůj počátek u žluté zrekonstruované budovy Informačního centra – to je umístěno poblíž zahradní železnice v Podhradí. Celkem sedm čtivých informačních panelů obsahuje poměrně široké spektrum vztažných dějepisných a zeměpisných událostí. Poslední informační panel je pak lokalizován u nového mostku do zvřetického hradu. Pro návštěvníky podzvřetického infocentra je vyhrazeno nevelké parkoviště u jeho budovy.

Samým závěrem si nemohu odpustit drobnou zmínku o zahradní železnici, která se již jistý čas nachází na jedné zahradě v přilehlé obci Podhradí. Nejen děti ocení možnost případného svezení se miniaturním parním vláčkem, s výhledem na nedaleké zvřetické ruiny.

Poznámky: 1) Kolektiv autorů: Český ráj a Podkrkonoší. Praha 1989, s. 365.

Tvrz a další panská sídla v Kozlově I. část

Petr Rožmberský

Ves Kozlov (okr. Strakonice) se rozkládá na pravém břehu řeky Otavy. Na levém břehu řeky proti Kozlovu leží Střelské Hoštice. Tato aglomerace se nalézá mezi Horažďovicemi a Katovicemi, respektive Strakonice, 4,5 km jihovýchodně od Horažďovic. O tvrzi a vsi Kozlově již v roce 1892 napsal monografii a vydal ji vlastním nákladem August Sedláček.¹⁾ V roce 1896 napsal o tvrzi Kozlově stať ve svých Hradech²⁾ a potom se objevila informace o ní v Hradech nakladatelství Svoboda z roku 1985.³⁾ Objevuje se v díle o tvrzích na Strakonicku z roku 1986,⁴⁾ ale další obdobná encyklopedická díla již kozlovskou tvrz neznají,⁵⁾ i když v roce 1987 v regionální historické literatuře bylo o Kozlovu velmi podrobně pojednáno.⁶⁾ V Kozlově však nebyla jen tvrz, ale ještě další sídla společenských elit, kastelologii (mimo posledně uvedeného díla) dosud unikající.

Tvrz a ves

Někdy na počátku 14. století prodal Vilém ze Strakonice bud' celou ves Kozlov, nebo její část Bohuňkovi z Mladějovic, jenž měl v erbu kozla. Tím si vysvětlíme, proč tvrz a dvůr postavené proti Hošticím na pravém břehu, obdržely jméno Kozlov, říká Sedláček v monografii.⁷⁾ Jazykovědci ovšem vysvětlují vznik jména vsi z příjmení Kozel,⁸⁾ což v tomto případě patrně nebude správně. Ale ani Sedláčkova domněnka o prodeji celé vsi nebo její části nebude dobře, neboť když se oddělil od otce Bohuňka jeho syn Chval, postavil si podle další Sedláčkovy domněnky tvrz na (pozdější) Kozlově.⁹⁾ Chval z Hoštic a z Kozlova potom 17. března 1347 prodal část dědin od svého kozlovského popluží svým poddaným lidem nákupním právem (emfiteuticky). Byli to Bartuš, Valkun, Václav, Jakub, Hostivít a Vavruš po lánu, Vaněk, Pešek, Vaněk, Jan, Jan,

Dašek, Vavřinec a vdova Slava po půl lánu.¹⁰⁾ Až tímto aktem tedy vzniká ves Kozlov.¹¹⁾

Čtrnáct osadníků tedy drželo 10 lánů. Z lánů se ročně platilo (polovinu na sv. Jiří, polovinu na sv. Havla) po 1 kopě 50 grošů, o Vánocích 12 kur (slepice), na královskou berni dávali 16 gr. Osadníci robotovali – všechno obilí na hoštickém popluží a seno okolo ostrova o žních a seči museli svážet a z lesa Javorníku vozit dříví, z lánů po třech vozech. Později došlo k rozdělení statku – Hoštice patřily jiné vrchnosti.¹²⁾

Pohled na ruiny stodoly čp. 41 od řeky působí opravdu „tvrzoidně“ (foto P. Rožmberský 2015).

Prostor na východním boku čp. 41 (vpravo) – úvozová cesta nebo pozůstatek příkopu? (foto P. Rožmberský 2015).

Markéta ze Strakonice (provádána za Viléma ze Strakonice, ovdověla roku 1359) zapsala v dluhu 200 kop grošů svému bratru Albrechtovi, litomyšlskému biskupu, tvrz a městečko Bělčice, ves Lhotu a tvrz Kozlov, což potvrdil Karel IV. roku 1365.¹³⁾ Situaci komplikuje nedaleká ves Koclov, ale badatelé se většinou přiklonili k tomu, že alespoň tvrz s dvorem v té době patřila uvedené Markétě.¹⁴⁾

August Sedláček zná až zprávu z roku 1398, kdy patřil Kozlov Vilémovi z Želče, který tehdy emfiteuticky prodal svůj kus řeky Otavy s ostrovem a pozemek pod vsí rybákovi Blažejí.¹⁵⁾ Že toho roku prodal kozlovskou tvrz, jak tvrdí Hradý nakladatelství Svoboda,¹⁶⁾ se nekládá na pravdě. To učinili až Petr z Želče a jeho syn Jošt roku 1409, kteří majíce statek Radimov u Soběslavi, o Kozlov mnoho nestáli a celé své zdejší hospodářství (zbytek popluží a tvrz) prodali kozlovským osadníkům. Ti mohli kozlovskou tvrz buď zbořit, nebo opravit a k ní koupili také 2 lány 3 jitra orných dědin a 57 jiter lesa vrchnostenských pozemků za 16 kop grošů. Stali se též svobodnými držiteli všech vesnických usedlostí a pozemků a vrchnosti nadále nebyli ničím jiným povinni, jen platem a odúmrť (robota zrušena).¹⁷⁾

V roce 1444 byli rukojmími (tj. ručiteli) za strakonického převora Václava z Michalovic Miroš z Vochova a Holub z Kozlova.¹⁸⁾ Je možné se domnívat, že tak jako vladka Miroš¹⁹⁾ byl i Holub z Kozlova ve službách strakonického mistra johanitů a byl v té době (zástavním?) držitelem pojednávaného Kozlova. Další kozlovskou vrchností byl Beneš Mnich z Bratčic, o němž však nevíme, kde „seděl“. Psal se po Bratčicích 7 km od Čáslavi.²⁰⁾ 23. listopadu 1454 potvrdil Kozlovským jejich svobody, odpustil jim slepice k Vánocům a odúmrť – po smrti hospodáře zemřelého bez potomků jeho majetek připadl nejbližšímu příteli, který ale musel být z Kozlova; jinak se statek rozdělil mezi všechny Kozlovské; za to měl každý hospodář i jeho dědici za jeho duši odříkat pět Otčenášů, sedm Zdrávas Maria a jednou Věřím v Boha.²¹⁾ Hradý nakladatelství Svoboda tvrdí, že šlo o Petra Mnicha z Bratčic.²²⁾ Tím Kozlovští dosáhli postavení jako měšťané.

V polovině 15. století tu žilo 18 (vyjmenovaných) osadníků, z nichž čtyři měli půldruhého lánu pozemků. K prvním 14 osadníkům přibyl mlynář, rybák, chalupník a jeden hospodář, celkem ke vsi náleželo 17 a půl lánu. Roční plat z lánu zůstal na 1 kopě 50 gr.²³⁾

Nábožný Beneš Mnich (Hradý nakladatelství Svoboda říká, že Beneš byl převorem²⁴⁾ – viz dále) 16. dubna 1455 učinil poslední pořizení, jímž své statky Kozlov a Poříčany

a plat 3 kopy v Rohozné odkázal na založení špitálu ve Strakonici pro 12 chudých a na ranní mši v něm (Rohozná je na Strakonicku a Poříčany jsou patrně dnešní Dolní a Horní Poříčí taktéž u Strakonice²⁵⁾). Poručníky nadání učinil strakonického nejvyššího mistra johanitů (maltézských rytířů) Jošta z Rožmberka, Petra Sádlo z Kladrubec na Kalenicích a Beneše z Kalenic seděním ve Škvořeticích; nadání potvrdil král Ladislav roku 1455. Špitálu byla odevzdána ves Kozlov a 10 kop platu v Poříčanech (dnes Horní a Dolní Poříčí nedaleko Kozlova), kromě kozlovských lesů na levé straně řeky Otavy s vyplněnými lukami – ty obdrželi za svou práci jmenovaní poručníci.²⁶⁾ Podrobný zápis o tom do desek zemských byl učiněn až roku 1462 s povolením krále Jiřího. Poručníci přiznali, že si nečiní žádné právo na celou ves Kozlov s kmetci dvory s platem (a na plat v Poříčanech), kromě kozlovských lesů. Na kozlovské dědiny si nečiní žádné právo, kromě panství pro obranu a zachování špitálu, které mohou zastavit nebo prodat, komu chtějí. Beneš Mnich je titulován „slovutný panoše“.²⁷⁾ Některé příběhy z dob poručenství nad odkazem Beneše Mnicha uvádí regionální literatura.²⁸⁾

Nadále tedy plat od kozlovských poddaných směřoval na strakonický špitál sv. Markéty. Do desek zemských byla roku 1609 zapsána velmi obsáhná smlouva z roku 1608, uzavřená císařem jmenovanými komisaři mezi tehdejšími poručníky odkazu Beneše z Bratčic, kteří měli mezi sebou určité neshody již od roku 1593. Šlo o Matouše Děpolta z Lobkovic a na Strakonici, nejvyššího mistra převorství rytířského řádu sv. Jana a Petra Boubínského z Újezda a na Sřele (ten koupil i právo Kalenicovo). Mezi tím však bylo Boubínskými prodáno poručenské právo na Kozlov Břeňkovi Ježovskému z Lub a na Železném Újezdci a Janu Kalenicovi z Kalenic na Škvořeticích, kteří se roku 1608 dohodli, že v kozlovské krčmě se bude prodávat po tři roky (do roku 1611) pivo ze strakonického zámku, potom rok pivo Ježovského a další rok pivo Kalenicovo. Potom se zde bude čepovat dva roky zase strakonické pivo, rok pivo Ježovského a rok pivo Kalenicovo a tak se budou nadále střídát. Břeňek měl platit z kozlovských rybníků a luk strakonickému špitálu ročně 4 kopy 30 míšeňských grošů, k vybírání platů ze vsi a lesů měl být zvolen všemi třemi „zachovalý a na statku možný“ strakonický měšťan, při předložení ročního počtu budou přítomni všichni tři poručníci, lidé z Kozlova budou všem třem budou slibovat človenství a poddanost, oni je mají bránit a opatrovat. Případné pokuty poddaných případnou špitálu, ale mají se zachovávat jejich privilegia a neobtěžovat je žádnými robotami. Desátky mají platit tam, kde je řádně svěcený katolický kněz.²⁹⁾ Od Kalenických (již roku 1616) získal jejich poručenská práva ke Kozlovu převor strakonického panství, o třetí část poručenství se vedl spor mezi převorem Ditrichsteinem a Janem Felixem Deymem, držitelem třetí části, skončením vítězstvím Dejma v roce 1734.³⁰⁾ Někdy později i tuto část některý z převorů získal ke strakonickému panství.³¹⁾

Kozlovští ochraňovali své privilegia jako oko v hlavě. Báli se o ně tak, že listiny chovali v dřevěné truhlici, která byla u jednoho z nich zazděná. Sedláček zaznamenal, že ještě roku 1860, když si chtěl jeden badatel listiny opsat, byla svolána celá obec a po jejím svolení zeď vybourána, a obec se nerozešla, dokud nebyl s opisem hotov a truhlice zase zazděná. V době, kdy Sedláček psal Paměti obce

Kozlovské, již byly dokumenty uschovány u představenstva obce.³²⁾ V roce 1912 byla kozlovská privilegia odevzdána do archivu – dnes jsou v dřevěné truhlici zhotovené v roce 1910 uložena v Národním archivu v Praze.³³⁾

Co se s kozlovskou tvrzí dalo po roce 1409, kdy ji koupili Kozlovští, není známo. Hradý nakladatelství Svoboda praví, že po darování Kozlova ke špitálu roku 1455 tvrz patrně zanikla.³⁴⁾ August Sedláček ji lokalizoval na místo, kde stojí statek čp. 41,³⁵⁾ a v roce 1985 byla lokalizace rozšířena – tvrz v Kozlově stála pravděpodobně na místě čp. 40 a 41 (tzv. Maltézského dvora). Budova čp. 40 v majetku Místního národního výboru je značně přestavěna, čp. 41 náleží Jednotě.³⁶⁾ Ani v prvním, ani ve druhém případě nejsou uvedeny skutečnosti vedoucí k takovéto lokalizaci tvrze. Pouze ve Tvrzích na Strakonicku z roku 1986 stojí, že kozlovská tvrz stála při břehu řeky na parcele hospoda čp. 41, kde však dnes nejsou patrné její výraznější pozůstatky. V mapce byl vytečkováním označen ovál předpokládaného místa tvrze, zasahující i do čp. 42.³⁷⁾

Žádné vodítko, jako např. kruhové seskupení parcel, neposkytují ani historické mapy. Snad mohla na tvrzišti vzniknout krčma, jediný objekt ve vsi v majetku poručníků, později Jednota a nyní hospoda. Ke vzniku tradice (možná pravdivé) jistě také přispěl pohled na vysoko se vypínající objekty hospody od řeky a úvozová cesta mezi hospodou a jinou usedlostí východně od ní, připomínající příkop;³⁸⁾ zda jde prvotně o cestu nebo příkop by mohl vypovědět jen archeologický výzkum.

Šlechtické dvory v Kozlově

Jak už bylo naznačeno na začátku, existovala v Kozlově ještě jiná sídla šlechty, než tvrz. Šlo povodně o poddanské dvory, které si kupovala nemajetná šlechta, která nedosáhla na zemskodeskový statek či panství. Koupě dvora v Kozlově bylo výhodné také proto, že šlechtic nemusel vysílat na robotu svou čeledě, neboť od roboty byly zdejší usedlosti osvobozeny. Také odúmrtí byla výhodou (viz výše). Šlechtic tedy platil jen úroky ke strakonickému špitálu a desátek farářů, vážnoucí na jeho dvoře, podobně jako na dvorech dalších kozlovských usedlíků.

Jako první o šlechtických dvorech v Kozlově psal až Josef Drobil v roce 1986 v kapitole „O šlechtických statcích kozlovských“, za použití kozlovských gruntovních knih a strakonických pozemkových knih.³⁹⁾ V líčení jejich osudů budou použity také matriky – Kozlov byl přiřazen ke Střelským Hošticím, filiálce fary v Katovicích, ale matriky byly vedeny zpočátku (od roku 1623) v Katovicích. Přihlédnuto bude i k dalším pramenům.

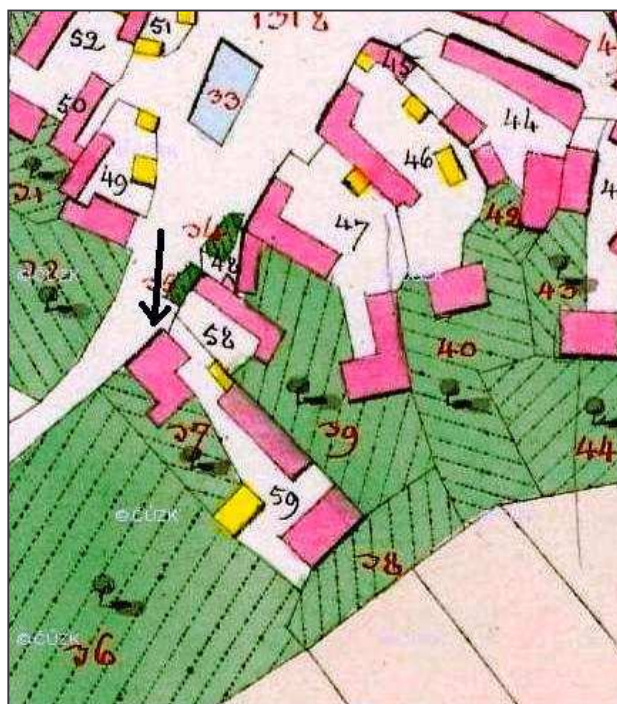
Drobil má za jeden ze šlechtických dvorů „Hnátofský grunt“ čp. 44. Od Jeronýma Hnáta jej koupil za 150 kop míšeňských grošů pan Kryštof Vodička řečený též Horský z Vosenštejnu, měšťan a radní písař města Strakonice, který jej zřejmě obratem prodal roku 1601 za 290 kop poddanému Petru Kotrbovi z Katovic. Hnát si stěžoval, že byl k prodeji dvora za pouhých 150 kop „mocí přinucen“, ale strakonické úředníky jej za údajně nepravdivé údaje chtěli ještě potrestat.⁴⁰⁾ Tento vysloveně spekulativní obchod však neuskutečnil šlechtic, ale erbovní měšťan, takže za šlechtické sídlo považován býti nemůže. Šlechtickými sídly však byly další dva dvory v Kozlově – „grunt Tichovský“ a „grunt Vocelkovský“, většinou však označované jako Hořejší dvůr a Dolejší dvůr.

Toto pojmenování se objevuje v poznamenání desátků ze vsi Kozlova z roku 1690, kdy Hynek, Stodolka, Mráz, Štefl, Vlček, Kotrba, Kožla, Melan, Němec, dvůr dolejší, Soukup, Novotný a dvůr hořejší dávali farářům po dvou věteřích žita, ječmene a ovsu. V té době Kozlovští dávali farářům také 1 zlatý 30 krejcarů za rekvíem, které se drží na den sv. Havla za kněze opata Beneše z Bračic a kantorovi 5 míšeňských grošů. Kozlovští „jsou povinni při té mši svatě zříkati zvláště jeden každý pětkrát Otčenáš, Zdravas sedmkrát, jednou Věřím v Boha až do konce“.⁴¹⁾ Beneš byl tedy zřejmě mnichem – viz výše).

Hořejší dvůr

Roku 1600 prodal kozlovský poddaný Jakub Ticha urozenému panu Kryštofovi Seybertovi z Lanštejna svůj dvůr za 850 kop míšeňských grošů. Podle ceny byl největším dvorem ve vsi a patřily k němu ještě dvě chalupy. Rodina Seybertova držela dvůr 22 let a další (neuvedení) držitelé se pak měnili zpravidla po několika letech.⁴²⁾ Ačkoli je Kryštof označen jako urozený pán, jde zřejmě opět jen o erbovního měšťana (viz dále).

Déle se na tomto dvoře udržel v letech 1640–1661 Jáchym Sedlecký z Újezda.⁴³⁾ Ves Kozlov v červenci roku 1653 vyhořela. Z edice berní ruly (k roku 1654) poznáváme, že ve vsi náležející ke strakonickému panství bylo 14 selských, 4 chalupnických a 6 tzv. zahrádknických usedlostí, avšak všechny, až na jednu, byly spálené. Na oně jedné poddanské selské usedlosti hospodařil pan Jáchym Sedlecký. Obhospodařoval 60 strychů pozemků (ve vsi byla dobrá žitná půda) a choval 2 koně, 2 voly, 4 krávy, 2 jalovice, 50 ovcí a 4 svině. Ostatní usedlosti (až na jednu, viz dále) měly 24 – 36 strychů.⁴⁴⁾ Dvůr Jáchyma Sedleckého mohl být na rozdíl od ostatních vesnických objektů zděný a požár vsi přečkal bez větších problémů, nebo byl opraven dříve než ostatní usedlosti.

Výřez z císařského otisku stabilního katastru Kozlova z r. 1837. Šipka ukazuje na sídlo v Hořejším dvoře.

